

Sf. Grigorie de Nyssa

Despre limbaj și frumusețe (II)

— MIHAIL NEAMȚU —

Utilitarism, poetică, mirare

Un consens aproape unanim al exegezei patristice afirmă că limbajul reprezintă mai mult decât o descoperire întâmplătoare în istoria cunoașterii de sine a omului. Sf. Grigorie de Nyssa nu face excepție¹. Adam a primit puterea de a chema „pe nume” toate fiarele pământului la capătul unui întreg ritual al facerii (*Gen. 2, 9–20*). Omul se ridică deasupra regnului animal prin verticalitatea privirii și subtilitatea inteligenței. Cum poate fi înțeleasă, mai precis, această extraordinară înzestrare? Care sunt proprietățile acestei facultăți a minții noastre? Ce presupune alcătuirea unui nomenclator zoologic, dar și care sunt celelalte funcții ale limbajului de care omul se poate folosi în contemplarea ființei?

Adam primește darul limbajului înainte de plăsmuirea Evei ca „ajutor”. Fără a fi pus în relație cu lumea vie a multiplicității, Adam n-ar fi avut probabil nevoie de limbaj pentru a-L chema pe Cel Unul². Dialogul lui Adam cu Dumnezeu s-a putut realiza în absența unei vocalizări explicite a gândului, într-o pasivitate fundamentală care evită neînțelegerea specifică oricărui act de comunicare. Limbajul discursiv, așadar, apare mai ales în vederea domesticirii spațiului înconjurător. Despre îngeri și idiomul specific lumilor nevăzute, episcopul capadocian nu ne spune nimic. Știm însă că animalele sunt lipsite de limbajul plastic și fecunditatea expresivă a oamenilor.

Instrument al interacțiunii și al dialogului³, limbajul nu este epuizat prin stabilirea unor nume pentru fiecare clasă de obiecte în parte. Mult mai departe pe scala ierarhică a cunoașterii, rostirea cuvintelor se adevărează exigenței fundamentale a frumuseții, întipărită în rânduiala creației. Prin urmare, dimensiunea strict utilitaristă a limbajului trebuie dublată de experiența poetică, plină de savoare. Despre acest stadiu al perfecționării, Jean-Louis Chrétien spunea: „vorbind pentru întâia oară, omul nu intră în cuvânt; el trebuie să-l locuiască mai înainte (*il faut qu'il l'habite déjà*)”⁴.

În puterea cuvântului rostit de Adam, animalele recunosc o putere tainică și, mai ales, sursa unei ordini transcendente. Verbul animă, persuadează sau prefăce. Cuvântul suspendă gregaritatea, alungând frica impersonală sau iraționalitatea colectivă. Vocea modulată și cântecul latent al rostirilor armonioase înving

ferocitatea animalelor și spaimile psihismului pustii. Prin frumusețea cuvântului, omul introduce principiul ordinii și un plus de inteligibilitate. Jivinele din fața lui Adam nu cunosc lumina unui Logos increat și, astfel, pentru îmblânzirea instinctelor au nevoie de mijlocirea limbajului omenesc. Vorba cumpănită a omului le poate stinge pornirea spre violență sau bestialitate⁵.

Adam a primit darul limbajului pentru a pricepe mai bine minunile din creația lui Dumnezeu, dar nu era capabil să perceapă esența ultimă a manifestării ființei. Vastitatea aparent incomprehensibilă a creației conturează nevoia de conversație. Valoarea poetică a cuvintelor a fost consumată nu doar în dialogul lui Adam cu animalele, ci mai ales prin interacțiunea cu femeia Eva. Deși Grigorie de Nyssa nu explicitează natura conversației care a precedat căderea și alungarea din paradis, suntem lăsați să înțelegem că natura tainică a chipului divin din orice fragment de umanitate predispozează la introspecție.

Dialogul dintre Adam și Eva se va fi bucurat de reciprocitatea interpersonală a laudei. Inocența predispozează la admirație⁶, ceea ce consolidează legătura iubirii. Orice discurs responsabil promite un timp al ascultării, care la rândul lui înseamnă speranță, credință și iubire. Grădina Edenului și darul limbii au fost gazda conversațiilor fericite dintre Adam și Eva⁷, purtate într-un mediu transparent, unde libertatea de expresie și îndrăzneala rostirii nu lăsau loc confuziei⁸. Însăși tăcerea putea sluji o comunicare și o comuniune desăvârșite⁹.

Efectele căderii

Evenimentul dramatic al alungării din Paradis coincide însă nu doar cu descoperirea rușinii (și, astfel, a unui sâmbure anarhic ascuns în sexualitate). Dintr-o dată, limbajul este, împreună cu trupul, lovit de opacitate. Ființa dezbinată a omului căzut se reflectă prin apetența către confuzie și ambiguitate a rostirii. O minte tulburată devine vulnerabilă față de vocea seducției maligne. Chiar și rostirea adevărului este o operă de improvizație. Tăcerea poate ascunde acum ignoranța sau duplicitatea. Limbajul este ambivalent și manifestă un potențial dominator, producând antiteza ospitalității.

Ambiguitatea limbajului apare atunci când libertatea de conștiință refuză heteronomia divină¹⁰. Luminozitatea originară a conversației dintre

protopărinții umanității se pierde, iar hermeneutica – știința interpretării – se instituie ca „artă a divinației” (Fr. Schleiermacher). După căderea lui Adam, am putea spune, viața însăși a devenit un limbaj străin, care trebuie reînviat la nesfârșit. Conversația pașnică a începuturilor presupune acum efortul dureros al convertirii. Sensul iconic la cuvintelor este contaminat de semantica autoreferențială a oricărei idolatrii. Cuvintele se rostesc întotdeauna printr-un risc: demonetizarea, trădarea de sine și spectrul vacuității amenință pretutindeni limbajul omenesc. Citit în cheia fenomenologiei moderne, această criză de autenticitate își atinge suprema instanță în experiența flecărelii. Dezrădăcinarea cuvintelor în raport cu acel logos interior este indicată de Martin Heidegger în critica bărfei cotidiene (*Das Gerede*). Omul poate ajunge să vorbească despre toate și despre nimic, plecând însă de la

nevoia abia camuflată de a trăi într-un prezent nedistilat al ființei, cu toate celelalte ființări (*die Seiende*) la îndemână:

„Flecăreala se constituie tocmai printr-o atare reiterare și transmitere mai departe a vorbirii, acolo unde lipsa inițială a unui temei ferm capătă proporțiile unei depline lipse de temei. Flecăreala nu rămâne limitată la vorbirea reiterată cu voce tare, ci se extinde la sfera scrisului, ca «maculatură»”¹¹.

Bavardajul este înșelător pentru că trădează atât limbajul denotativ (unde apare referința la câteva obiecte clare și distincte), cât și limbajul poetic (unde li-tota, metafora sau metonimia abreviază sensuri impenetrabile pentru discursul prozei). Flecăreala fiilor lui Adam presupune experiența mai mult sau mai puțin inocentă a „lăutăriei” (*Gen. 4, 21* îl identifică pe Iubal cu „tatăl tuturor celor ce cântă din chitară și din cimpoi”). Limbajul rostit, scris, gestual ori muzical

